

Анотація

Бондаренко Д.Я. Україна у Брест-Литовських переговорах: історико-юридичний аспект. – Стаття.

Стаття висвітлює юридичні аспекти переговорів українських делегацій з країнами Четверного союзу взимку 1917–1918 рр. Наголошується, що делегація УНР не мала права підписувати мирний договір, позаяк УНР не була на той момент суверенною державою.

Ключові слова: Брест-Литовські переговори, Четверний союз, Центральна Рада, Українська Народна Республіка.

Summary

Bondarenko D.Y. Ukraine in Brest-Litovsk Negotiations: Historical and Legal Aspect. – Article.

The article lights up the legal aspects of negotiations between Ukrainian delegations and the countries of the Quadruple union in winter 1917–1918. It is marked that delegation of Ukrainian People Republic had no authority to sign a peaceful agreement, as UPR was not a nation-state at the moment.

Key words: Brest-Litovsk negotiations, Quadruple union, Central Council, Ukrainian People Republic.

УДК 340.15:348.819.3

М.А. Буга

ЗМІНИ В ПРАВОВОМУ СТАНОВИЩІ РУСЬКОЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ ПІСЛЯ РЕВОЛЮЦІЙ 1917 Р.

Офіційне проголошення стратегічного шляху розвитку України як демократично орієнтованої соціальної та правової держави поставило перед правовою наукою ряд важливих завдань, пов'язаних із практичною реалізацією ряду конституційних положень, зокрема права громадян на свободу світогляду і віросповідання. На законодавчому рівні держава зобов'язалась подолати негативні наслідки радянської політики щодо релігії та церкви, заявивши про морально-політичну реабілітацію останньої. У цих умовах зростає роль історико-правових досліджень аспектів відносин між державою і церквою. Вивчення особливостей правового становища Руської Православної церкви в радянській державі (у період докорінної зміни ставлення держави до релігії та церкви) є вельми актуальним завданням.

Актуальність обраної теми значною мірою обумовлена і ступенем розробки даної проблеми. Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано вирішення даної проблеми і на які спирається автор, дає підстави стверджувати, що питанню правового становища Православної церкви після Лютневої та Жовтневої революцій 1917 р. присвячені праці багатьох як вітчизняних, так

і зарубіжних дослідників, у тому числі С. Г. Петрова [1], Л. Л. Регельсона [2], митр. Іоанна (Сничева) [3], О.Д. Форостюка [4], прот. В. Ципіна [5] та багатьох інших.

Проте на сьогодні в Україні немає досліджень, у яких би в історико-правовому аспекті обрана тема розглядалася в комплексному вигляді. Поставлена проблема залишається малодослідженою в юридичній науці України. Тому запропонована стаття органічно доповнює попередні роботи з проблеми правового становища Православної церкви після подій 1917 р.

При написанні даної статті автор поставив за мету виявити і з'ясувати історико-правові основи та причини змін у правовому становищі Православної церкви в перші роки існування радянської держави, а також виявити особливості правової регламентації відносин між державою та церквою.

У зв'язку з вищевикладеним завданням даної статті є:

- дослідити питання симфонії державної та церковної влад у Російській імперії та після її падіння;
- виявити вплив революційних подій на становище Руської Православної церкви в державі;
- проаналізувати роль Тимчасового уряду, Святішого Синоду та його голови, а також партії більшовиків в дезорганізації церковного життя суспільства після 1917 р.;
- дослідити в юридичному аспекті радянське законодавство, починаючи з 1917 р., щодо правової регламентації становища церкви в державі.

Протягом чималого часу держава та Православна церква в Російській державі були між собою настільки сильно пов'язані, що здавалося: крах Російської імперії неминуче призведе до краху церкви. Це твердження аж ніяк не назвеш безпідставним, і доказом тому можна навести той період часу в державі, коли були проведені петровські реформи, які пошкодили соборні начала як у сфері державного, так і у сфері церковного управління.

Останню відчайдушну спробу відновити ці начала на політичному земському рівні було зроблено в 1922 р. у Владивостоці скликанням 23 липня Приамурського Земського Собору за активної участі церкви. Це був останній сплеск білогвардійського руху. Головною причиною смуту в державі Собор визнавав втрату утримуючої монархічної державності. Єдино можливим виходом з існуючої кризи було проголошено легітимне відновлення монархічної державності в особі династії Романових. Ключову роль у Соборі судилося відіграти генералу М. К. Дитеріксу. У підконтрольному йому краї були відновлені дореволюційні закони, що потягнуло за собою правильні, симфонічні взаємовідносини політичної та духовної влади. Однак незалежний Приамурський край проіснував недовго – трохи більше двох місяців – через військову поразку білих військ у Примор'ї. Таким чином, спроба відновлення монархії закінчилась невдало і тяжке ярмо богоборчої влади лягло на слабкі плечі нашого народу, скувавши надовго його волю.

Падіння монархії, крах православної державності Російської імперії дуже швидко відобразилися на церковному житті у вигляді жахливого потрясіння.

“Державний переворот у лютому-березні 1917 року був здійснений для більшості російських людей зовсім несподівано, – відзначає єпископ Григорій (Граббе), відомий церковний діяч російського зарубіжжя. – Він усіх застав зненацька, у тому числі, звичайно, і Святіший Синод...”

Ретельно підготовлена таємна змова зненацька поставила Государя в таке становище, що він, не відчуваючи ні в кому твердої опори, натомість бачив навколо тільки “зраду, боягузтво та обман”. Государ змушений був підписати зречення від престолу. Це відразу ж викликало швидкий розвал всього державного й громадського життя, що дуже скоро відбилося й на становищі Церкви в державі...

Мало хто в той момент розумів значення всього, що сталося. Події оцінювалися в суспільстві тільки з політичної точки зору... Релігійно-моральна сторона не могла бути представлена в жодному з органів друку. Необмежена воля надавалася тільки для критики й осуду всього, пов’язаного з Церквою” [6, с. 3-4].

Вищим органом державного управління в країні став Тимчасовий уряд, покликаний виконувати виконавчо-розпорядчі функції аж до скликання Установчих зборів, які й повинні були остаточно визначити конструкцію влади і державного управління [7, с. 383]. Чи не найпершими діями Тимчасового уряду стали дії з дезорганізації церковного управління.

Майже відразу був змінений склад Синоду і обер-прокурором призначений В. М. Львов, який, з медичної точки зору, був просто психічно хворою людиною, а “зміни складу” Святішого Синоду мали за мету провести в церкві “державний переворот”, подібний лютневому, результатом якого повинен був стати перехід влади в руки “революційного духовенства”.

Розгону Синоду передувало цілком беззаконне, з точки зору церковних канонів, звільнення з кафедр двох (найбільш “реакційних”, на думку нової влади) митрополитів і десяти архієреїв. Але цього виявилось мало для того, щоб підкорити вище російське духовенство волі “реформаторів”, що творили сваволю та безчинства, і у вищому органі церковного управління був вчинений справжній погром. Однак деякі вчені мають іншу думку щодо цього, називаючи подібні дії відносно Церкви “запровадженням у життя демократичних інститутів” [8, с. 108].

Із Синоду були виключені всі (!) його члени, а в “оновлений” склад не ввійшов жоден з архієреїв, що входили до його складу до революції, за винятком архієпископа Фінляндського Сергія (Страгородського). Натомість до Синоду ввели чотирьох рядових священиків (напевно, для того, щоб “зміцнити” його “вихідцями з низів”, які, на думку організаторів цієї акції, повинні бути більш схильними до “оновлення” церковного життя в ліберально-демократичному дусі). Щоб показати, що такий хід з боку нової влади був не випадковим і цілком продуманим, слід зазначити, що священики могли вводиться до складу Синоду надзвичайно рідко, як виняток, у знак визнання їхніх особливих заслуг перед Церквою (наприклад, о. Іоанн Кронштадтський) [3, с. 468]. Не випадковим було і призначення новою владою на посаду обер-прокурора Святішого Синоду В. М. Львова, який згодом прославився як “революційний” діяч на цій посаді.

Трохи пізніше В. М. Львов співпрацює вже з Політбюро при організації більшовиками обновленського розколу Руської Православної церкви. “Матеріали Політбюро, присвячені В. М. Львову, відклалися у “справжньому” протоколі № 84-а цього вищого органу ЦК РКП(б). В архівних документах залишилися такі відомості про В. М. Львова: він вважав себе за своїми політичними і соціальними умовами більшовиком, хоча залишався глибоко релігійною людиною. Хотів би... пропагувати серед інтелігентських і обивательських кіл у Росії, які ще не проробили тієї еволюції, яку проробив він, необхідність визнання й підтримки Радянської Влади, і... працювати у сфері тієї або іншої радянської роботи, хоча б у справі зміцнення совісті й проведення повного відокремлення Церкви від держави. Про це знало керівництво партії і до повернення В. М. Львова з еміграції субсидювало колишнього обер-прокурора Святішого Синоду, що залишився без грошей. Після повернення на батьківщину В. М. Львов стає активним учасником обновленського церковного розколу: управляючим справами обновленського Вищого церковного управління (ВЦУ), почесним головою з'їзду групи “Жива церква”, уповноваженим ВЦУ по мирянських організаціях, делегатом обновленського Помісного собору 1923 р., членом Пленуму Вищої церковної ради і навіть кандидатом у члени обновленського Святішого Синоду” [1, с. 58].

Після Жовтневого перевороту в радянській державі одразу ж почалася підготовка законодавства про відокремлення церкви від держави [5, с. 28]. Тут майже з точністю був повторений досвід Французької революції із закриттям храмів, розстрілом священнослужителів, позбавленням церкви елементарних життєвих прав, усіляким обмеженням і прямим знищенням [4, с. 8].

Зусилля церкви були спрямовані на припинення партійних і соціальних розбратів та братовбивчої війни, що розгоралася. 2 листопада 1917 р., у період боїв у Москві, Помісний Собор звернувся до обох сторін, що боролися, із закликком зупинити кровопролиття, не допустити розправи з переможеними. 11 листопада він прийняв рішення про відспівування всіх загиблих, а також звертання до переможців у громадянській війні, закликаючи не опоганювати себе пролиттям братньої крові [2, с. 218].

Уже перші постанови радянської влади безпосередньо стосувалися більшості сфер життєдіяльності церкви. Так, Декрет про землю II з'їзду Рад і заснований на ньому Декрет про земельні комітети від 4 грудня 1917 р. стосувався й наділів храмів та монастирів. Націоналізація приватних банків спричинила втрату вкладів духовенства, що зберігалися там. 11 грудня 1917 р. Комісаріатом з народної освіти прийнято постанову про передачу справи виховання та освіти з духовного відомства у ведення Народного комісаріату освіти [9, с. 210-211]. Реєстрацію актів народження, шлюбу й смерті було передано у виключне ведення державних організацій.

Загалом з листопада 1917 р. більшовиками неухильно проводився курс на знищення Православної церкви, як і взагалі будь-якої релігії.

20 січня (2 лютого) 1918 р. був прийнятий і 23 січня (5 лютого) опублікований в “Ізвестиях ВЦІК” Декрет РНК “Про свободу совісті, церковні та релігійні

товариства”, що ввійшов в історію за назвою “Про відокремлення церкви від держави і школи від церкви” [10, с. 25].

Більшовики не зважали на явне незадоволення та протест народу проти такого “церковного” законодавства та державної “церковної” політики. Можна з упевненістю сказати, що Декрет про відділення Церкви від держави втілювався в життя “вогнем і мечем”.

Таким чином, з огляду на вищевикладене можна дійти висновку про те, що, порівняно із дореволюційним законодавством Російської імперії, новим радянським законодавством вводилися значні обмеження стосовно правового становища Православної церкви в державі. Більшовики поєднали свою боротьбу за владу і знищення старого ладу з боротьбою проти Руської Православної церкви, яка для прихильників діалектичного й історичного матеріалізму була а priori ідеологічним супротивником і яку потрібно було зруйнувати і знищити в першу чергу, бо вона й після революції, будучи інституціональною частиною царської Росії, рішуче захищала старий лад.

З огляду на вагомість поставленої в даній статті проблеми, для реалізації державної політики щодо церкви на даний період часу в Україні, вказана тематика потребує більш ґрунтовної наукової розвідки.

Література

1. Петров С. Г. Документы делопроизводства Политбюро ЦК РКП(б) как источник по истории Русской церкви (1921 – 1925 гг.) / С. Г. Петров ; отв. ред. Н. Н. Покровский. – М. : РОССПЭН, 2004. – 408 с.
2. Регельсон Л. Л. Трагедия Русской Церкви. 1917 – 1945 / Л. Л. Регельсон. – М. : Крутицкое Патриаршее Подворье, 1996. – 632 с.
3. Иоани (Снычев), митрополит. Русская симфония. – СПб. : Царское Дело, 2007. – 496 с.
4. Форостюк О. Д. Правове регулювання державно-церковних відносин у радянській Україні в 1917 – 1941 роках (на матеріалі Донецького регіону) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 – Теорія та історія держави і права ; історія політичних і правових учень / О. Д. Форостюк. – К., 2001. – 20 с.
5. Цыпин В. История Русской Православной Церкви. 1917 – 1990 гг. : учебник для православных духовных семинарий / В. Цыпин. – М. : Издат. дом Московского Патриарха “Хроника”, 1994. – 254 с.
6. Григорий (Граббе), епископ. Русская Церковь перед лицом господствующего зла. – Джорданвилль, 1991.
7. Музыченко П. П. История государства и права зарубежных стран: История государства и права России. Ч. II / П. П. Музыченко, К. Н. Витман. – 3-е изд., перераб. и доп. – Х. : Одиссей, 2004.
8. Євсєєва Т. М. Зародження християнської демократії в структурі Російської православної Церкви в 1917 – 1921 рр. (загальний та історичний аспект) / Т. М. Євсєєва // Укр. іст. журн. – 2001. – № 1. – С. 108.
9. Декреты Советской власти. – М. : Политиздат, 1957. – Т. 1.
10. Русская Православная Церковь и коммунистическое государство. (1917 – 1941 гг.). Документы и фотоматериалы. – М. : Изд-во Библиейско-Богословского ин-та св. апостола Андрея, 1996.

Анотація

Буга М.А. Зміни в правовому становищі Російської Православної церкви після революцій 1917 р. – Стаття.

У статті висвітлено політику Тимчасового уряду та Радянської влади щодо секуляризації державного апарату та позбавлення Православної церкви чільного місця в російському суспільстві.

Ключові слова: православна церква, Тимчасовий уряд, відокремлення церкви від держави.

Summary

Buga M.A. Change in Legal Position of the Russian Orthodox Church after Revolutions in 1917. – Article.

The policy of the Provisional government and Soviet power on secularizing of state machine and depriving the Orthodox church of main place in Russian society is lighted up in the article.

Key words: Orthodox church, Provisional government, disestablishment.

УДК 340.15(477.4),,1917”:349.3-058.34

О.О. Колосова

**ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗАХИСТУ
МАЛОЗАБЕЗПЕЧЕНИХ ВЕРСТВ НАСЕЛЕННЯ НАДДНІПРЯНСЬКОЇ
УКРАЇНИ ЗА ЧАСІВ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ**

Проблема соціальної політики періоду правління Центральної Ради (3 березня 1917 р. – 29 квітня 1918 р.) потребує окремого дослідження. Державотворчі процеси, які відбуваються в сучасній Україні, у цілому спонукають учених і громадськість постійно звертатися до окремих історичних проблем. Досить часто останні є історичними і водночас мають суспільну значущість для сьогодення.

Надзвичайно важливо, на наш погляд, з'ясувати процес еволюції правового регулювання соціальної політики в українській історії. Тривалий час монополію на подібні наукові проблеми мала політично заангажована радянська історіографія з відповідним трактуванням їх у юридичній площині. Із здобуттям Україною незалежності, відкриття низки архівів окреслило нові перспективи дослідження процесу українського державотворення, розвитку української політико-правової думки. І особливу цікавість у цій площині становить саме соціальна орієнтованість вітчизняної правової практики.

У сучасній українській історіографії лише декілька авторів приділили незначну увагу соціальній політиці Центральної Ради [1-3].

Центральна Рада, незважаючи на те, що вона існувала в період серйозних соціальних катаклізмів, переживаючи складні часи власного становлення як